

Cumhuriyet Yüzyılı Tamamlarken Türkiye’de Suç ve Ceza Adaletinin Görünümleri Üzerine

Boran Ali Mercan, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi

ORCID: 0000-0002-1125-7528

E-Posta: mercan@politics.ankara.edu.tr

Giriş

Bir siyasal birliğin yüzyıllık bir dönemde sosyal, ekonomik, kültürel ve politik farklı düzeylerde çözümlenmesini yapabilmek oldukça güç bir uğraşı. Konu suç ve ceza adaleti olunca kanımca bu güçlük bir hayli artıyor. Kriminoloji disiplininin ele aldığı suç, suçlular, suçluluk, çocuk suçluluğu, fail, mağdur, kolluk, ceza adaleti ve alternatif adalet rejimleri gibi her bir tema kendi içerisinde başlı başına bir bilim dalı oluşturuyor. Cumhuriyetin yüzyıllık tarihinde kriminoloji disiplininin ana konu başlıklarının her birini analitik ayrımlarla Türkiye bağlamında ele almak mümkün olmakla beraber, disiplinin kendi akademik-kurumsal serüveni de incelemeye değer. Birbirinden farklı sosyokültürel bağlamlarda yasa ihlal eden fiillerin neler olduğu, yere ve zamana göre nasıl değiştiği, faillerin ve mağdurların kimler olduğu, yasaları ihlal eden davranışlara toplumun ve kamu otoritesinin verdiği tepki, adaletin nasıl ve hangi araçlarla tesis edildiği gibi sorular; toplumsal formasyonun ekonomik ve politik farklı düzeyleri arasındaki ilişkiler demetini serimlemeksizin anlaşılabilir ve açıklanabilecek olgular değil. Politik ve ekonomik olanın etkisinden soyutlanmış bir kriminoloji zaten alanda çalışan ortalama bir akademisyenin/araştırmacının genel eğilimi. Ancak Türkiye toplumsal formasyonunun kendine özgü karmaşıklığı ve heterojenliğini de dikkate aldığımızda nerden nasıl başlanacağı, neyin nasıl anlatılacağı meseleyi, içinden çıkılmaz hale getirebilir. Kaldı ki böyle bir kapsama girişimi çalışmayı üstlenen uzman yazarın akademik–entelektüel birikimini de fazlasıyla aşar. 1923–2023 zaman diliminde modern Türkiye’de suç ve cezalandırmanın görünümleri üzerine konuşmak kaçınılmaz olarak araştırmacının öznel bakış açısı, etik-politik konumu, neyi sorun ettiği ve nasıl sorunsallaştırdığıyla ilişkili olacaktır. Aksi takdirde bir el kitabı (*handbook*)¹ ve sözlük yazımı girişimi halini alacak çabayı yazarın sorunsal kabul ettiği alanlarla sınırlamak makul gözüküyor.

Bu yazı kapsamında detaylı ve tüketici bir girişimde bulunmayacağımı beyan ederek başlamak isterim. Yukarıda sıralanan tematik başlıklar çerçevesinde yürütülmüş çok sayıda kriminolojik nitelikte çalışma mevcut. Ancak yürütülen araştırmalara temel hak ve özgürlükler karşısında devlet güvenliğini merkeze alan

'güvenlik çalışmaları' paradigması hâkim. Cumhuriyetin özgür ve eşit yurttaşlar topluluğunun oluşturduğu kamu ideali perspektifinden, güvenlik tertibatını (*dispositif*) ve ceza siyaseti ideolojisini kurgu söküme uğratabilecek bağımsız bir eleştirel kriminolojik araştırma disiplini henüz mevcut değil. Bu anlamda eleştirel bir 'kriminolojik imgelem' (Young, 2011) yaratma sorumluluğunu yüklenerek kendimce önemli bulduğum konu başlıkları çerçevesinde tartışma yürüteceğim. Bu çerçevede dört temel tematik sorun alanı üzerinde duracağım: Türkiye'de suç istatistikleri, polis ve polislik, ceza adaleti ve kriminoloji disiplini. Amacım, ilgili tematik alanların yüzyıllık bir dönemde kapsamlı tarihsel anlatısını kurmak olmayacak; aksine kurumsal geçişlilikleri ve dönüşümleri anlamak adına belirli tarihsel süreçler ve dönüm noktalarına değineceğim. Belirli bir yönetim zihniyetine göre işleyen aygıtların tarihsel ideolojik süreğenliklerini serimleyerek, modernleşme bağlamında, geç dönem Osmanlı İmparatorluğu ile erken dönem Cumhuriyet devleti arasındaki kurumsal sürekliliklere ve geçişliliklere dikkat çekeceğim. Bu çerçevede, toplumsal ve politik sorunlara göre şekillenen, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'in farklı dönemlerine, görev ve yetki alanı giderek genişleyen, militerleşen ve nihayetinde biyopolitik teknolojilerle donanmış bir polis aygıtıyla karşı karşıyayız. Cumhuriyetin yüzyılını tamamlarken, temel hak ve özgürlüklerin baskılandığı, toplumsala derinlemesine nüfuz edebilme kapasitesine ve böylece kamusal alanın etkin gözetim ve denetim gücüne sahip bir polislik sorunsalını tartışmaya açıyorum.

Suç istatistiklerinden bahsederken de Cumhuriyetin ötesine uzanarak, bilgi-iktidar ilişkisini somutlaştıran modernleşme sürecinin birikimini dikkate almak durumundayız. Aşağıda tartışacağım üzere, suç istatistiklerinin yetersizliği ve ilgili verilerin kamuya açık olmaması cumhuriyet kamusalılığına yakışır bir bilgi paylaşım etiğine aykırı duruyor. Konu adli veriler ise şayet, 'bilen özneler' değiliz maalesef! Yüzyılı tamamlarken, sınırlı sayıda veriye rağmen, iki fenomenal durumla karşı karşıyayız: Tartışmalı da olsa küresel ölçekte *crime drop* (suç oranlarında düşüş) tezi Türkiye için geçerli değil gibi gözüküyor; uzun dönemli zaman serilerine bakmak mümkün olmasa da son 20 yıllık dönemde hemen her suç tipinde artış gözlemleniyor. Bununla birlikte Türkiye'de ceza adaleti ve hapsedmenin tarihini de ekonomi politik bir zeminde yorumlamayı uygun buluyorum; cezalandırma tarzının dönüşümü Osmanlı'dan Cumhuriyet'e modernleşme süreciyle bağıntılı olduğu kadar üretimin toplumsal ilişkileriyle de yakından ilişkili olduğu düşünülebilir. İkincisi ise cezaevi nüfusundaki radikal artış; cezaevlerinde tutuklu ve hükümlü nüfus oldukça fazla ve yeni inşa edilen infaz kurumlarına rağmen cezaevlerinde kapasite üstü bir doluluk söz konusu. Türkiye Cumhuriyeti devleti 100 yaşını doldururken cezalandırıcı (*punitive*) bir rolü açıkça üstlenmiş gibi duruyor. Son olarak, Türkiye'de kriminoloji disiplininin mevcut durumu da tartışmayı hak eden bir mesele. Disiplin içi tartışmalara hâkim

olan 'güvenlik çalışmaları' paradigması bilimsel gündem ve tartışma alanlarını kuşatmış vaziyette. Aslında Türkiye'de bilim olma niteliğinden ziyade daha çok 'bilimsel ideoloji' niteliğini haiz kriminoloji disiplinine naçizane eleştirel bir bakış katabilmek adına, sanırım, bildiklerimizden değil de bilmediklerimizden söz ederek işe başlamak en doğrusu olacak.

Suç İstatistikleri: Bildiklerimiz ve Bil(e)mediklerimiz

Bir ülkenin siyasal kuruluşunun belirli yıl dönümlerinde o ülkenin sosyal sorunlarının bilimsel disiplinler ve tarihsel değerlendirmesi dikkate değer bir içe-bakış çabasıdır. On yıl, elli yıl, yüzyıl gibi bir zaman diliminde ülke nüfusunun önemli bir bölümünü etkileyen yoksulluk, kamu sağlığı, göç ve benzeri sosyal sorun alanlarının ne ölçüde halen sorun olduğu, yaygınlığı ve genişliği ülke siyasal yönetim zihniyeti, işleyişi ve yönetsel kavrayışı hakkında fikir verir. Ancak sosyal sorunların yönetimi meselesi, öncelikle, sorunun doğasına ilişkin bilgi edinimini ve kamunun bir parçası olarak uzmanlar topluluğunun konuya ilişkin yönetsel dâhlini gerektirir. Çeşitli modeller, hesaplamalar, çıkarımlar ve uzman görüşleri olmadan ve bunlar kamuoyuyla paylaşılmadan yönetsel süreçlerin gereksinim duyduğu bilgi tam olarak sağlanmış olmaz. Belirli bir sorun alanına hangi araçlarla nasıl müdahale edileceği, ancak sorunun doğasını çözümlenmek, uygun müdahale araç ve mekanizmalarını tesis etmekle mümkün olur.

Cumhuriyet'in 100. yılında, kanımca, bilgi–iktidar–yönetim meselesi, bir sosyal sorun alanı olarak en çok suç meselesi için geçerli gibi görünüyor. Avrupa'da ahlak istatistikçileri tarafından insanın biyolojik niteliğinden ileri gelen birtakım değişkenler ile sosyal süreçlerden kaynaklanan suç gibi fenomenlerin sayısal temsilini ve ilişkisini serimleme çabası 19. yüzyıla uzanmaktadır (Vold vd., 1998:27–39). Türkiye'de adli–hukuki–istatistiki yönetsel tertibatın oluşumu ise Avrupa ile hemen hemen benzer bir zaman dilimine, geç dönem Osmanlı modernleşmesine gider. Bu nedenle, toplumsal topografyanın adli ve idari yönetsel teknolojilerle katetme çabası ve yüzeyi belirleme girişiminin epey önce başladığını düşünebiliriz. Nitekim 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile Nizamiye adı altında örgütlenen ve hüküm aşamasında İslam hukuku esasına göre değil, somut delil ve emarelere göre seküler temelde karar veren mahkemelerin kuruluşundan; 1898-1899 tarihi itibarıyla adli tababet (adli tıp) ve mesâha-i ebdân (antropometri) gibi polisiye teknolojilerin hayata geçirilişinden (Bingöl, 2007, 2010, 2011); 1943 yılında İstanbul Üniversitesi bünyesinde Kriminoloji Enstitüsü'nün kuruluşuna (Dönmezer, [1953] 2020) değin suç ve suçluluğun tespiti ve bilimsel kavranışına ilişkin yasal-kurumsal-akademik çerçevenin modern rasyonel temelde örgütlendiğini söyleyebiliriz.

Ancak ilginçtir ki, modernleşme sürecinin 250 yıllık serüveninin sonucunda geldiğimiz noktada, 21. yüzyıl Türkiye'sinde, adli istatistikler halen eksik, yetersiz ve sorunlu bir alana tekabül etmektedir. Modern Türkiye devletinin 100 yılı devirdiği bir zaman diliminde emniyet teşkilatının verilerinin kamuya açık ve şeffaf olmaması temel bir sorun ve tartışma alanıdır. TÜİK Adalet İstatistikleri, Ceza ve İnfaz Kurumu İstatistikleri ile mahkemelerin kendi görev alanlarında tuttuğu kayıtların haricinde; Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik gibi kolluk kurumlarının kayıt altına aldığı veriler erişilebilir değildir. Resmi adli istatistikler, ancak 2000'li yılların başından itibaren, Avrupa Birliği uyum süreci çerçevesinde, hesaplama ve kayıt tekniklerindeki gelişmelerle birlikte düzenli olarak tutulmaktadır. Hâlihazırda erişilebilir veriler de zaman aralığı açısından kesintili, boylamsal (*longitudinal*) olmak yerine; kesitsel (*cross-sectional*) nitelikte ve sadece belirli illerle sınırlıdır. Veri yetersizliği nedeniyle suç ve suçluluğu önlemeye yönelik çeşitli programlar önerebilmek ve modeller geliştirebilmek bu nedenle mümkün değildir. Kısaca, sadece ama sadece güvenlik tertibatının sahip olduğu kamuya kapalı detaylı verilere ulaşabilenler haricinde, kriminoloji alanında çalışanlar suç ve suçluluk fenomeni hakkında bilgili olmaktan ziyade 'bilgisizlikle' maluldür.

Türkiye'de Karanlık Sayılar

David Garland (2002) kriminoloji disiplininin önemli ölçüde 'yönetimsel projeye' (*governmental project*) dayandığını ileri sürer. Söz konusu yönetimsellik suçun ölçüm aracılığıyla suç trendlerini ortaya koyarak ceza adaleti idaresinin etkinliğini arttırmaya çalışır. Suç kontrolü ve risk yönetimi geç modernlik koşullarında hayati önem taşıdığı için risk hesaplamaya dönük yönetsel zihniyet dünyası önceden hesaplanan ve beklenen sonuçlara göre performansı değerlendirir. Risk tespiti ve önlem almaya dayalı aktüeryal mantık, Jock Young'un (1997) deyişiyle, idari kriminolojik (*administrative criminology*) bir araştırma tutumudur; ceza adaleti rejimi ve polisiye teknolojiyi etkin ve verimli işletme amacı güderek suçun oluşumuna yol açan faktörleri ortadan kaldırmayı hedefler (Garland, 2001). Böyle bir hedefi gerçekleştirmek, her şeyden önce, belirli bir zaman diliminde işlenen suç miktarını ve bunların ne kadarını bildiğimiz sorularına odaklaşır. Türkiye'de yetersiz veri tartışması bir yana, suç araştırmalarının temel sorunsalı karanlık sayılar (*dark figure of crime*) meselesidir. İşlenen bir suç bilinirse ve tanık olunursa; bilenler ve tanık olanlar suçu polise bildirirlerse ve nihayetinde kolluk makamları suç hakkında soruşturma başlatmaya karar verirlerse suç olayı devletin resmi kayıtlarına geçer. Dolayısıyla gerçekleşen suçlar ile resmi makamlara bildirilen suçlar arasında önemli bir fark oluşur ve bu fark, karanlık sayılar olarak adlandırılır.

Resmi makamlara bildirilen ve adalet istatistiklerine yansıyan suçlar buzdağının suyun üzerinde görünen yüzüdür; suyun altında kalan kısım ise çeşitli nedenlerden ötürü hiçbir zaman tam olarak bilinemez. Ancak suç kaydı verisiyle ilgili Türkiye’de ceza adaleti sisteminin işleyiş tarzının özgüllüğünden kaynaklanan sorunlar da bulunmaktadır. Ceza Muhakemesi Kanunu’na göre suç ihbarı kolluk kuvveti ya da doğrudan Cumhuriyet Savcılığına yapılabilir. Ancak doğrudan kolluk kuvvetine bildirim yapılmışsa, ivedilikle Cumhuriyet Savcılarıyla da paylaşılması gerekir. Böylece aynı suç olayına ilişkin hem polis kayıtlarında hem de savcılıkta veri bulunabilir. Sistemin basamaklarını; soruşturma, kovuşturma ve nihai hüküm aşaması oluşturur. Bildirilen olayın gerçekten suç teşkil edip etmediğine ilişkin öncelikle soruşturma aşamasına geçilir. Suç işlendiğine kanaat getirildiği takdirde kovuşturma başlatılır. Kovuşturma da mahkûmiyet veya beraat hükmüyle sonuçlanır. Ancak genelde açılan soruşturma dosyalarından bazıları için kovuşturma kararı ve daha azı için ise mahkemeye çıkma kararı alınır. Süreç hapis cezasıyla son bulur ve mahkûmiyet kesinleşirse en son basamak ceza infaz kurumunda cezanın tamamlanması olacaktır. Polis, Cumhuriyet Savcılıkları, mahkemeler ve infaz kurumları gelen dosyaları kendi iş yükleri olarak kayıt altına alırlar. Savcılığın soruşturma dosyasını açmasından mahkeme kararının kesinleşmesine kadar olan süreçte yer alan kayıtlar Adalet İstatistikleri’ne yansır (Tepecik, 2020: 404).

Buraya kadar iş yükünü kayda alma ve veri işleme pratikleri açısından teorik olarak bir sorun yoktur. Ancak sistem eleme mantığıyla işlediği için, suç ihbar dosya sayısı ile soruşturma ve sonrasında kovuşturma olarak kayda geçecek dosya sayısı arasında fark oluşmaktadır. Şöyle ki; sistem ikili bir eleme süreci üzerinden işler: Soruşturma açma kararı ön elemeyi oluşturur. İkinci eleme ise kamu davası açma kararıdır. Tepecik (2020) adli istatistiklerden hareketle 2018 yılında 89.817 suç ihbarı yapıldığını, ancak bunların %65,7’si hakkında soruşturmaya yer olmadığı, sadece %16,7’si hakkında soruşturma açma kararı verildiğini; soruşturma açılan dosyalardan %52,6’sı için kovuşturmaya yer olmadığı, %33,9’unun kamu davasıyla sonuçlandığını tespit etmiştir. Başka bir deyişle, 2018 yılında savcılığa yapılan ihbarlardan oldukça küçük bir kısmı kamu davasına dönüşmüş ve hâkim karşısına çıkmıştır. 2002–2018 yılları arasında soruşturma kararı verilen dosyaların sadece en az %30’u ile en fazla %52’sinin kamu davasına dönüştüğü tespit edilmiştir (Tepecik, 2020: 405). Ceza adaleti sisteminin her bir basamağı kendi iş yükünü veri olarak kaydetmesine karşın, sistemin soruşturma ve kovuşturma aşamalarında yapılan elemeler kolluk makamlarına bildirilen ihbarların ya gerçekten suç teşkil etmediği ya da kanıtlanamadığını ortaya koymaktadır ki ikinci olasılık karanlık sayılar sorununu Türkiye özelinde daha da derinleştirir.

Öte yandan, resmi adalet istatistiklerindeki eksikliği ve yetersizliği gidermek adına, Anglo-Amerikan ve Avrupa ülkelerinde yıllık bazda düzenli olarak yürütülen öz-bildirime dayalı çalışmalar (*self-report studies*) ve suç mağduriyeti taramaları (*victimization survey*) gibi araştırmalar Türkiye’de mevcut değildir. İşlenen suç miktarı, fail ve mağdur sayıları ile tarafların sosyoekonomik ve kültürel özelliklerine dair veriler yetersiz olduğu için mükerrirlere ilişkin araştırma ve ölçüm yapılamamakta, suçlu kariyeri araştırmaları gerçekleştirilememekte ve bu nedenle tekerrür durumlarına ilişkin ampirik veri ortaya konulamadığı için de önleyici politika ve program formülasyonları geliştirilememektedir (Topçuoğlu, 2015). Kısaca, Cumhuriyet 100 yılını doldururken Türkiye’de suç ve suçluluğa ilişkin oldukça sınırlı bir veri setimiz ve bulgu-temelli politika (*evidence-based policy*) imkânımız var.

Suçların Artışı

Adli istatistiklerin son derece yetersiz olmasına karşın, Türkiye’de suç oranlarının artış seyri yakaladığını gözlemliyoruz. Adalet İstatistikleri ve farklı kaynakları bir araya getirerek yürütülen sınırlı sayıda çalışmalar, Türkiye’de hemen her suç tipinde bir artış olduğunu ortaya koyuyor (Atak, 2020; Bahar ve Fert, 2008; Sargin ve Temurçin, 2010). Türkiye’de suç oranlarındaki artış eğilimi, küresel ölçekte tartışılan suç oranlarında düşüş (*crime drop*) fenomeniyle radikal bir tezat oluşturduğu için derinlemesine araştırılması ve tartışılması gereken bir konu. ABD’de özellikle 1990’lı yıllarda dikkate değer hale gelen suç oranlarındaki düşüş sadece spesifik bir Amerikan istisnası olmaktan öte (Van Dijk vd., 2012; Aebi ve Linde, 2010; Blumstein ve Wallman, 2006; Rosenfeld, 2009); suç tiplerine göre değişmekle birlikte, Anglo-Sakson ülkeleri ve Batı Avrupa ülkelerinde olduğu kadar (Rosenfeld ve Messner, 2009; Tseloni vd., 2010) Batılı olmayan bağlamlarda da gözlemlenmeye başlanmış bir fenomen (Del Frate ve Mugellini, 2012). Araştırmalar, özellikle Batı toplumlarında, suç oranlarındaki düşüşün arkasında yer alan belli başlı faktörleri ortaya koymaktadır: Buna göre işsizlik ve enflasyon gibi iktisadi parametrelerin etkisiyle tüketici eğilimi gibi sosyoekonomik göstergelerde meydana gelen değişimler (Rosenfeld ve Messner, 2009); gündelik yaşamda rutin faaliyetlerin değişimi ve yaşam tarzının dönüşümünden kaynaklı suç fırsatlarının azalışı (Farrell vd., 2011); zaman içinde çeşitli uyuşturucu türlerine ilişkin değişen tercihler sonucunda çeteler arasında rekabet ve şiddet suçlarının azalışı (Contreras, 2013: 87–104); sıfır hoşgörü politikası ekseninde Amerikan kökenli cezalandırma–kapatma politikalarının Avrupa ve tüm dünyada geçerlilik kazanması ve yaygınlaşması (Jones ve Newburn, 2006; Wacquant, 2009: 41–194); polislik teknolojilerinin dönüşümüyle yaygın ve yoğun polisiye gözetim ve denetim; suç ya da benzer nitelikte sapkın davranışlara karşı toplumsal hassasiyetlerin artışı ve ihbar

pratiklerinin yaygınlık kazanması suç oranlarında düşüş fenomenini belirleyen unsurlar olarak sıralanabilir (Atak, 2020: 3).

Rakamlara göz attığımızda, her ne kadar ABD’de olduğu üzere, örneğin öldürme suçuna ilişkin sayıların yüzyıllık bir zaman dilimini kapsayacak biçimde uzun dönemli seyri görebilmek mümkün değilse bile; en azından, Türkiye’de yıllık bazda suç oranlarında ciddi artışlar tespit etmek mümkün. 2022 yılı Adli İstatistikleri şöyle bir tablo ortaya koyuyor: Toplumda artan sosyoekonomik eşitsizliğin göstergesi sayılabilecek, mal varlığına karşı işlenen suçların her birinde artış yaşanıyor. Hırsızlık, dolandırıcılık, mala zarar verme ve yağma gibi suçlar, istatistiklerde Türkiye’de en fazla işlenen suç grubunu oluşturuyor. 2020 yılında bu kategoride yer alan suçlar için 1 milyon 933 bin dosya açılmışken; bu rakam 2021 yılında 2 milyon 461 bin dosyaya çıkmış durumda. Ortalama dikkate alınırca tüm diğer suç grupları içerisinde mal varlığına karşı işlenen suçların oranı 2020’de %27,4’ten 2021 yılında %28,9’a yükselmiş görünüyor. Sosyoekonomik nitelikli suçların ardından şiddet ve tehdit suçları geliyor. Her bir suç tipinde bir önceki yıla oranla artış yaşanmak suretiyle hürriyete karşı işlenen suçlar 1 milyon 453 bin, vücut dokunulmazlığına karşı işlenen suçlar 1 milyon 304 bin, şerefe karşı suçlar 1 milyon 179 bin olarak gerçekleşirken; hakaret 178 bin 779, tehdit 913 bin 952 ve kasten yaralama 897 bin 377 olarak saptanmıştır.² Milyonlarla ifade ettiğimiz sayıların sadece polise ve mahkemelere intikal etmiş suçlar olduğunu ancak işlenmiş olduğu halde gün yüzüne çıkmamış ve bildirilmeyen suçları da akılda tutmalıyız.

Şiddet ve hırsızlığın tüm suç tipleri arasında ağırlıklı payı olduğunu cezaevi istatistiklerinden de görmemiz mümkün. TÜİK’in yayınladığı Aralık 2022 tarihli Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri ’ne göre, cezaevinde bulunan hükümlülerin en çok işlediği suçların başında hırsızlık (%24,4), konut dokunulmazlığı ihlali (%8,6), kasten yaralama (%7,3) ve uyuşturucu suçları (%6,7) geliyor.³ Adli istatistiklere dönersek, cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar 2021 yılında 127 bine yükselirken bu suç tipinde çocukların cinsel istismarı 2020’de 39 binden 44 bine ulaşmış durumda. Son yıllarda, Türkiye limanlarında yapılan ele geçirmeler ve mafyöz unsurların sosyal medya ifşaatlarıyla gündeme gelen organize uyuşturucu suçunda ise dikkate değer bir yükselme var.⁴ 2017 yılından itibaren Türkiye’de kokain yakalamaları ciddi boyutlara ulaşmış görünüyor. Kuzey Amerika ve Avrupa otoritelerinin karteller üzerinde artan baskısı sonucunda, uluslararası ticarete yeni liman arayışları Türkiye’yi alternatif bir rota haline getirdi. Türkiye’de 2017 yılında 1,4 ton olarak ele geçirilen kokain miktarı her sene gittikçe artarak en son 2021 yılında 2,8 tona ulaşmış durumda. 2021 Haziran ayında Mersin Limanı’nda 1,3 ton kokain yakalandıktan sonra aynı hafta 463 kilogram daha ele geçirildi ki söz konusu rakamlar rekor seviyede

bir ele geçirme miktarına tekabül ediyor.⁵ Baskınların ve yakalamaların artmasıyla birlikte, 2020 yılında 314 bin uyuşturucu dosyası açılmışken bu rakam 2021’de 422 bine yükseldi. Adli istatistikler uyuşturucu suçunun tüm suç grupları içerisindeki payının %5’e ulaştığına işaret ediyor. Ayrıca açılan soruşturma ve şüpheli sayılarının da her geçen yıl düzenli olarak arttığı tespit ediliyor. Cumhuriyetin 100. yılına, ‘*crime drop*’ fenomeninin aksine, hemen her suç tipinde görülen bir artışla girildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz; ancak, kamuya açık adli verilerin kısıtlılığından ötürü suç artışının arkasındaki nedenleri meta-teorik ve sezgisel olarak yorumlamanın dışında bir imkânımız kalmıyor.

Suç Korkusu ve Ahlaki Panik

Cumhuriyet 100 yılını doldururken, suç oranlarındaki artış sorunsalı bize eleştirel–radikal kriminolojinin temel tartışma hatlarından birini hatırlatmaktadır: Ahlaki panik (*moral panic*) ve sayılara yansıyan suçların ezici çoğunluğunun küçük suçlardan (*petty crimes*) oluşması. Stan Cohen (1972) ahlaki panik kavramını uzun zaman önce, 1960’lı yıllarda, İngiltere’de katı ahlaki toplumsal kuralların gevşediği bir dönemde, farklı toplumsal sınıflara mensup gençlik gruplarının kendilerini ifade ediş tarzlarındaki kültürel farklılaşmalara karşı medya ve toplumun verdiği tepkiyi anlatmak için kullanmıştı. Ahlaki panik dönemin standardize tüketim kültürü ve Batı kapitalizminin yayılcılığının yarattığı etkiye karşı gençliğin kültürel muhalefetinin muhafazakâr ahlaki değerlerce yadsınmasını ifade ediyordu. Medyada ahlaki değerlerin tehdit altında olduğu propagandası alt-kültürel oluşumlara karşı toplumun tepkisini ve öfkesini aktarabileceği güçlü bir ideolojik kanal açıyordu. İngiliz alt-kültür çalışmalarına (*British subcultural studies*) temel teşkil eden bu tartışma hattı, ana-akım ve muhafazakâr değerlerce hedef haline gelen kültürel görünümünün ve anlamların arkasındaki oluşturuç dinamikleri kavrama gerekliliğinin önemini ortaya koydu.

Suç oranlarına ilişkin medyatik söylem ve kamuoyunda yaratacağı tepki ahlaki panik kavramıyla değerlendirilebilir. Suça ilişkin artış söylemi ve medyatik imgelerin kitlelerin duygularını yönlendirebilme gücü hiçbir zaman hafife alınmamalıdır (Hayward ve Presdee, 2010). Adli istatistiklerin 2000’li yıllardan itibaren düzenli yayınlanmasıyla birlikte Türkiye toplumunda genel olarak suç korkusu ve endişesinin arttığını, araştırmalar ortaya koymaktadır (Karakuş vd., 2010). Ancak korku ve endişe bireysel ölçekte deneyimlenen duygu durumları olmanın ötesinde kitleleri politik ve ideolojik belirli bir hatta mobilize etmeyi de mümkün kılmaktadır. Öyle ki ‘suç oranları artıyor’ söylemi kamuoyunda genel bir güvensizlik hissi uyandırmakla kalmaz, medyanın yaratacağı sansasyonel panik havasıyla, geniş toplum kesimlerinin üzerinde oйдаşabileceği daha fazla

güvenlik talebini de beraberinde getirebilir. 2000’li yılların başında metropol kentlerde kapkaç suçunun yaygınlaştığına yönelik medyanın kamuoyunda yarattığı panik havası ilgili dönemde polisin görev ve yetkilerini artıran ve Ceza Kanunu’nda daha sert cezai tedbirler getiren değişimlerin psikososyal arka planını oluşturmuştur (Gönen ve Yonucu, 2011). Dolayısıyla suçun sayısal temsiline eşlik eden medyatik temsiller farklı toplum kesimlerinin siyasal tercihlerinin ne yönde değişeceğini de belirleyebilir. Nitekim 2023 Haziran ayında yürütülen bir araştırma Türkiye’de güçlü devlet ve istikrardan yana tercih belirtenlerin oranının (%67,9), insancıl ve demokratik bir toplum idealinden yana tercih belirtenlerin oranını (%32,1) ikiye katladığını tespit etmiş; aynı araştırmanın on yıl önceki verilerine göre durumun tam tersi olduğu da belirtilmiştir: Şubat 2012 tarihinde insancıl bir toplumdaki olanlar (%48,5) güçlü devletten yana olanlardan (%24,5) daha fazladır (KONDA, 2023). Son on yıl içerisinde söz konusu politik tutum değişiminin oy verme davranışı bakımından sonuçları olması kaçınılmaz. Keza, 2015 parlamento seçimlerinde, 7 Haziran – 1 Kasım arasında yaşanan çatışmalar neticesinde özgürlük ve güvenlik ikileminde kalan seçmelerin güvenlikten yana oy kullandıklarını ileri sürebiliriz. Dolayısıyla şiddet ve suç olayları gibi belirli sosyal fenomenlere ilişkin medyatik söylem ve imgesel temsillerin yarattığı duygu durumları, politik ve ideolojik amaç ve etkilerden bağımsız düşünülemez. Bu husus bizi ikinci noktaya, sınırlı verilerden oluşan suç istatistiklerinin açıkladığı kadar açıklamadıklarına, gizlediği eşitsizliklere götürür.

Küçük Suçların ‘Büyüklüğü’

İkinci olarak, eleştirel–radikal kriminolojinin en önemli argümanlarından biri istatistiklere yansıyan verilerin oldukça büyük bir bölümünün verdiği kayıp ve zarar itibarıyla ufak nitelikte suçlardan (*petty crimes*) oluştuğudur. Sosyoekonomik nedenlerle mülkiyete karşı işlenen suçların önemli bir bölümünün verdiği zarar düşük niteliktedir. Burada kastedilen işlenen suçtan dolayı mağdurun uğradığı kayıp ve zararın mağdur tarafından öznel algı ve idraki değildir. Bu tip suçların ‘küçüklüğü’ faillerinin sosyal sınıf, etnik köken ve cinsiyet konumu açısından dezavantajlı olup suç edimiyle yaratacakları zararın sınırlı olmasından ileri gelir. Başka bir deyişle, alt sınıf toplumsal kesimlerin veya işçi sınıfının, en yarınsız kesimlerinin işlediği suçlar görece daha düşük bir zarara yol açıp daha kolay bir şekilde ceza adaletinin konusu olmakta; üst sınıf toplumsal kesimlerin nüfuzlarını kullanarak işlediği suçlar oldukça büyük zararlara yol açarken failleri ceza yasalarının müdahalesinden bağımsız kalabilmektedir. Marksist çözümlemenin etkisi altında gelişen radikal kriminoloji akımı, maddi ve sembolik açıdan gücü elinde tutanların yaptığı yasaların gücü olmayanların çıkarları aleyhine mevcut düzeni koruduğunu vurgular. Suç ve cezalandırma rejimi, bu anlamda, egemen

sınıfların sopsasıdır (Quinney, 1974, 1980; Chambliss, 1975; Taylor vd., 1973). Böylece, alt sınıf toplumsal kesimlerin işlediği küçük suçlar ezici oranda adalet istatistiklerinin konusu haline gelir. Ancak sorun, orantısız temsil sorunuyla bitmez. Sosyoekonomik açıdan dezavantajlı alt sınıflar tarafından işlenen suçların önemli bir bölümü de yine kendilerine yönelmektedir; suçtan en çok mağdur olan aslında alt sınıflardır. (Lea ve Young, 1984; Young ve Matthews, 1992). Türkiye’de ‘garibanlar’ ve ‘zenginler’ ikiliğinde anlam bulan sosyal sınıfın kültürel ve sembolik karşıtlığı ile mekânsal ayrılmışlığında somutlanan zihinsel ve bedensel ‘farkların’ (*distinction*) farklı sınıflardan toplumsal kesimlerin birbiriyle karşılaşma/etkileşim imkân ve pratiklerini nasıl sınırladığı uzun zamandır tartışılmaktadır (Erdoğan, 2023, 2007). Toplumsal hiyerarşinin alt kesimlerinin gündelik hayatta tecrübe ettiği dışsal sosyal çevre (*extant milieu*) mekânsal ve fiziksel olarak yine kendi sınıfsal konumlarına yakın kişi ve gruplar olma eğilimindedir. Mekansal ve sembolik kısıtları aşabilecek sosyoekonomik ve politik güçten yoksun olan alt sınıflar somut biçimde tecrübe ettikleri eşitsizlik ve adaletsizliklere yönelik tepkilerini yine kendilerine, mensubu oldukları sınıfın diğer üyelerine, zarar vererek göstermekte ve mevcut eşitsizlikleri derinleştirmektedir.

Küçük suçların görünürlüğü karşısında büyük suçların görünmezliği durumu Türkiye için de geçerlidir. Hegemonik bir blok olarak siyasal iktidarın kendi organik bileşenleriyle artan ihtilafı ve nihayetinde iç çatışmasından kaynaklanan 17–25 Aralık rüşvet olayları ve bir organize suç şebekesi liderinin bakan ve hükümete yakın kişilerle ilgili sosyal medya paylaşımlarında öne sürdüğü usulsüzlük iddiaları⁶ ceza adaleti dairesinin sınırlarını göstermek açısından sansasyon yaratan adli–politik vakalar arasında yerini almıştır. Ortaya çıkan yolsuzluk iddialarında adı geçen hükümet mensubu ve kamu görevlilerinin herhangi bir soruşturmaya tabi tutulmaması adalet mekanizmasının politik–ideolojik yükü hakkında fikir vermektedir. Bu türden suçların kriminolojide politik suçlar (*political crimes*) veya elit suçları (*elite crimes*) başlığı altında incelendiğini, ancak ülkemizde tartışılma yeri ve imkânı bulunmadığını belirtelim. Cezasızlık sorununu da bu bağlamda değerlendirebiliriz. Türkiye’de son 15 yılda polisin ateşli silah kullanımı sonucunda 410’dan fazla insan hayatını kaybetmiştir (Tursun ve Hun, 2021). Ancak polisin kötü muamele ve orantısız güç kullanımı neticesinde ortaya çıkan çok sayıda hak ihlaline rağmen, sorumluların cezalandırılmasına yönelik adli ve idari hukuki süreçler etkin bir biçimde işletilmemektedir (Altıparmak, 2009, 2016). Nihayetinde devlet gücünü arkasına alıp egemence davranabilen ve yaşam hakkı üzerinde söz sahibi olabilen, haksız ve hukuksuz işlem tesis eden, görevini kötüye kullanan memurlar genelde cezasız kalmakta veya ceza niteliğinde olmayan bir yaptırım ile görevlerine dönebilmektedir. Diyebiliriz ki Cumhuriyetin geride bıraktığı 100 yılda, iktidarı ve gücü elinde bulunduranlar

sahip oldukları imtiyazla adalet mekanizmasının yanından bile geçmezken, daha çok alt sınıfların–yoksulların–imtiyazsızların işlediği suçların panik yarattığı ve adalet istatistiklerini oluşturduğu bir tabloyla karşı karşıyayız.

Polis ve Polislik Üzerine

Polis kurumu ve polislik pratiklerinin Cumhuriyet rejimi içerisindeki tarihini kavramak için geç dönem Osmanlı modernleşmesini ele almamız gerekir. Osmanlı’da modern polis aygıtının inşası görece kısa bir zaman diliminde, bir dizi karmaşık yasal ve kurumsal düzenlemeyle gerçekleşir. 20 Mart 1845 tarihli Polis Nizamnamesi düzen ve genel asayiş korumakla mükellef bir polis sistemi tanımlar ve polisin başlıca görevlerini genel kamuyu, açık alanları, dilencileri ve işçi hareketini denetlemek olarak sıralar. 1846 tarihli Nizamname’den 1909 tarihli Tezkere’ye kadar bir dizi nizamnamede kurumsal bünyesi Zaptiye Müşiriyeti’nden Nezaretine, sonrasında Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’ne dönüşen; yetki alanı genişleyip daralan; ordu tarzında örgütlenmiş iken ordudan giderek bağımsızlaşan; mülki idare bünyesinde detaylı bir hiyerarşi ve iş bölümüne sahip ve ayrıca atama, terfi, tenzil, azil ve ceza usulleri vali tarafından belirlenen; Abdülhamid döneminde adli, idari ve siyasi üç alanda görev verilen bir polis gücü sistemi oluşur (Lévy-Aksu, 2017: 171–177; Ergut, 2004: 140–145). Cumhuriyet dönemine de intikal edecek şekilde örgütlü polis gücünün Osmanlı’da ortaya çıkışı, tekil suç olgusu ve artışıyla doğrudan ilişkili değildir. Savaş, göç ve kitlesel hareketlerin yarattığı kargaşa ve düzensizlik sebebiyle tabandan toplumsal taleplerin arttığı ve verili toplumsal güç ilişkilerinin yeniden şekillendiği bir dönemde modern polis teşkilatına gereksinim duyulmuştur (Ergut, 2009: 57–58). Buna göre, polislik pratikleri sürgün ve tutuklama gibi asayiş uygulamalarıyla alt sınıf toplumsal kesimleri disipline etmeyi (Lévy-Aksu, 2017: 243–249; Ergut, 2004: 245–263); dünya ile iktisadi bütünleşme ve yabancı sermayenin girişi neticesinde sanayileşmenin yarattığı proleterleşme ve sermaye birikimini sekteye uğratabilecek işçi hareketlerini kontrol altına almayı (Güzel, 1993: 21–55; Makal, 1997: 256–260); Ermeni tebaa gibi ‘fesat’ kaynağı olarak zikredilen etnik azınlıklarla muhtemel devrimci başkaldırı ve toplumsal hareketlerin yıkıcı potansiyeli karşısında denetim ve kontrolü sağlamayı hedefliyordu (Lévy-Aksu, 2017: 68–74; Lévy, 2009: 161–167; Ergut, 2004: 131–151, 153–162).

İmparatorluk’tan Cumhuriyet Türkiye’sine çift yönlü bir polisliğin süreklilik arz ettiğini söyleyebiliriz. Tabandan gelen can ve mal güvenliği gibi toplumsal talepler ile yönetici elitlerin toplumsal alanı kontrol ve gözetim kaygısı profesyonel bir polis aygıtının sürekliliğini gerektiriyordu (Ergut, 2004). Polis aygıtının farklı siyasal rejimler arasında süreğenliği ve geçişliliği kurumsal

düzlemde olduğu kadar yasal düzlemde de vücut bulmuştur. 4 Temmuz 1934 tarihinde 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu (PVSK) yürürlüğe girene kadar, uzunca bir dönem polisin görev ve yetkilerini düzenleyen 1907 tarihli Polis Nizamnamesi'nin yürürlükte kalan hükümleri uygulanmıştır (Alyot, 1947: 533–534). Benzer biçimde, polis teşkilat yapısı ve organizasyonuna ilişkin 1913 tarihli Polis Nizamnamesi hükümleri de 4 Haziran 1937 tarihli 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu yürürlüğü girene kadar uygulama alanı bulmuştur (Ergut, 2004: 187). Abdülhamid döneminin otoriter-baskıcı zihniyetinin ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) kısa süren yönetiminde toplumsal düzen kaygısının izlerini taşıyan polislik pratiklerinin, erken Cumhuriyet dönemi genel polislik mantığı içerisinde sürdürüldüğünü söyleyebilmek mümkün görünüyor. Ancak bir farkın da altını çizmemiz lazım: Polis aygıtının teknik kapasitesinin yapılanışında Abdülhamid döneminde Fransız etkisi belirleyici iken; önce İTC sonra Cumhuriyet yönetiminin tercihleri doğrultusunda Alman etkisinin belirleyici olduğu anlaşılıyor. Özellikle, 1924–1937 döneminde, Türkiye devletinin Almanya ve İtalya gibi otoriter ve totaliter rejimleri model olarak benimseyişi, Alman polis uzmanlarının görüş ve yayınlarının Türkçeye tercümesinde ve Nazi Almanya'sı polis devleti mantığının iç güvenlik aygıtlarının şekillenişinde etkili olduğu tartışılmaktadır (Dikici, 2017). İTC yöneticilerinin Osmanlı'nın son döneminde örnek aldığı Alman-Viyana polis örgütü modeli Cumhuriyet elitleri tarafından da kabul görmüş ve güvenlik tertibatının yeniden yapılandırılmasında Alman polis müfettişleri teknik alt yapı ve kapasiteyi artırmak amacıyla Türkiye'ye getirilmiş ve açıkça Alman polis ekolü referans alınmıştır (Dikici, 2017: 475–483).

Öte yandan, 1923–1945 erken Cumhuriyet döneminde etnik bir yurttaşlık inşasının benimsendiği ve izlenen yurttaşlık stratejisinin neyin güvenlik konusu olacağını önemli ölçüde belirlediği dikkati çekmektedir. Kemalist ulus devlet inşası projesi ve Cumhuriyet elitleri açıkça Türk kimliğini merkeze koyan bir yurttaş yaratma stratejisi benimsemiştir. Dayatılan kimliğe direnen ve Anadolu'nun büyük ölçüde demografik kompozisyonunu oluşturan Kürtlere ve Alevilere, hatta mübadele konusu olmayıp ülkede kalan Rumlara ve de Ermenilere karşı çeşitli tedip, tenkil ve asimilasyon politikalarının izlendiği araştırmacılar tarafından ortaya koyulmuştur (Yeğen, 1999; Yıldız, 2001; Aktar, 2000). Bu kapsamda yeni ulus devletin yurttaşlık ve kimlik projesine direnenler emniyet ve asayiş konusu haline gelmiştir (Yeğen, 1999: 134–154). 1937-1938 Dersim İsyanı'nda görüldüğü üzere, güvenlik aygıtları direnen grupların bastırılmasında önemli rol oynamıştır. İç ve dış 'düşmana' karşı devlet aklının belirlediği kırmızı çizgilerin korunup kollanması misyonu, güvenlik tertibatını, aşağıda tartışılacağı üzere, ideolojik olarak yükümlendirmekle kalmayıp günümüzün temel siyasal sorun hatlarından biri olan Kürt meselesini de tarihsel olarak yapılandırmıştır.

1960 sonrası dönem, Türkiye'nin kapitalizme hızla eklemelenmesiyle, kırsal alanda makineleşme nedeniyle işsiz ve atıl kalan nüfusun kırdan kente göçtüğü, sanayileşmeyle beraber kentte proleter birikiminin yaşandığı ve neticesinde işçi sınıfı hareketiyle toplumsal muhalefetin güçlendiği bir dönemdir (Boratav, 2005; Keyder, 1987; Savran, 2002). Ayrıca kırdan kente kitlesel göç ve kentlerde konut stokunun yetersizliği nedeniyle ortaya çıkan gecekondu mahalleleri ve asayiş sorunu yine bu dönemde belirmiştir (Şenyapılı, 2004). Kentlerde asayiş tesis etmek ve güçlenen işçi sınıfı hareketini bastırmak adına Toplum Zabıtası birimi kurulmuş; süvari ve motorize birlikler tertip edilerek polis askerileştirilmiştir. Keza 1960'lı ve 1970'li yıllarda yükselen toplumsal muhalefet ve kitle hareketlerine karşı, PVSK'de bir dizi değişikliğe gidilerek polisin örgütsel yapısı değişmiş ve takdir yetkisinde ciddi bir genişleme olmuştur (Berksoy, 2007: 50–52). Her ne kadar sonradan Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilse de ilgili dönemde toplumsal hareketleri bastırmak amacıyla polise ateşli silah kullanma, her türlü arama, el koyma, kısıtlama, mesken ile üniversite ve yurtlara girebilme yetkisi verilmiştir (Gönen vd., 2013: 22–24).

1980 sonrası dönem, Türkiye'de birey–toplum–devlet ilişkilerinin piyasa mantığına göre yeniden şekillendiği; ekonomik, kültürel ve toplumsal hemen her düzeyde yerleşik kurumların piyasa değer ve güçleri ekseninde dönüşüm geçirdiği bir dönemdir. 12 Eylül 1980 Darbesiyle gelen köklü dönüşüm, bir yandan piyasa düzenine; öte yandan devletin ülkesi ve milletiyle olan bölünmez bütünlüğü, Anayasal düzen, genel güvenlik ve ahlak prensiplerine göre Türkiye'de polisliğin milliyetçi ve muhafazakâr ideolojiyle çekimlendiği bir sürece tekabül eder (Berksoy, 2009). PVSK'de 1985 yılında yapılan değişikliklerle sıkıyönetim sonrası ordunun boşalttığı yeri dolduracak şekilde, polise dernek, sendika, kamu kurum ve kuruluşu kapatmaktan istihbarat toplamaya kadar toplumsal hayata hemen her alanda etkin müdahale imkânı tanıyan sıkı bir gözetim ve denetim yetkisi verilmiştir (Gönen vd., 2013: 26–27). Çevik Kuvvet ve Özel Harekat birimi (daha sonra organizasyonel olarak farklı bünyelere dâhil olup ayrılrsa da) bu dönemde kurulmuş; toplumsal olaylara ve her türlü asayiş sorununa hızlı ve profesyonel biçimde müdahale edebilecek militer birimler oluşturulmuştur (Berksoy, 2007: 50–59).

1990'lar ise Milli Güvenlik Kurulu aracılığıyla yönetimde daha çok ordunun söz sahibi olduğu, polisin militer yönünün özellikle Kürt coğrafyasında ve kentlerde öne çıktığı bir dönemdir. Kürt sorununa çatışma eksenli militer yaklaşım mantığı ekseninde kırsalda düşük yoğunluklu savaş stratejisi ve köy boşaltmanın ağırlık kazandığı bir dönem olarak 1990'lar, devletin çıplak şiddetinin somutlandığı bir zaman dilimidir (Bozarslan, 2001; Ayata ve Yüksekler, 2005; Kurban ve Yeğen, 2012). Ancak 2000'li yılların başında, istikrarsız koalisyonlardan ve ekonomik

krizlerden yorulmuş bir siyasal düzlemde, tek başına iktidar olmayı başarmış bir parti olarak Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP), hegemonik siyasal konsolidasyonu sağlamak amacıyla liberal siyasalar geliştirdiği bir döneme tanık oluyoruz. Neticesinde 1987 yılında Doğu illerinde başlatılan olağanüstü hâl uygulamasının 2002'de kaldırılmasıyla birlikte 1990'lı yıllara hâkim olan militer mücadele eksenli çatışma dozunun azaldığını görüyoruz. Politik söylemde demokrasi ve insan hakları söyleminin belirginleştiği 2000'ler, Avrupa Birliği uyum süreciyle birlikte yasal düzenlemelerin ağırlık kazandığı, siyasal iktidarın sivil olma kaygısının ağır bastığı bir döneme tekabül eder. Bu yıllar, verimlilik ve etkinlik gibi özel sektör performans ölçütlerine göre, polis ve ceza adaleti bürokrasisinin yeni kamu yönetimi anlayışı ekseninde yeniden yapılandırıldığı bir süreç olarak öne çıkar (Berksoy, 2013: 40–42).

1980'lerden 2000'lere, özetle, piyasa–devlet güvenliği–performans matrisinde kavranabilecek bir yönetsel mantığın yerleştiği süreçte, polislik teknolojileri yasal düzenlemelerle sürekli yeniden kurgulanmış ve güçlendirilmiştir. PVSK'de 1985'ten sonra yapılan değişikliklerin özellikle 2000'li yıllarda sıklaştığı görülmektedir; 1999, 2002, 2004, 2005 ve en önemlisi 2007 yıllarında olmak üzere polis mevzuatı bir dizi değişikliğe uğradı. 2000'li yıllarda yürürlüğe giren kanunların ruhunu güvenlik ve risk parametreleri oluştururken; suçla mücadelede 'şüpheliden delile' yerine 'delilden şüpheliye' söylemi öne çıktı. Nitekim, metropol kent merkezlerinde asayiş sorunu ile suç oranlarındaki artış söylemi, Türkiye'de polisin suçla mücadelede daha etkin olabilmesi için teknolojik imkânlarının artırılması ve yetkilerinin genişletilmesi yönünde bir baskı oluşturdu (Gönen ve Yonucu, 2011). Böylece metropol kent mekânının etkin kontrolü adına hem istihbari açıdan hem de teknolojik araçlarla güçlendirilmiş bir 'suç öncesi' polislik pratiğinin oluşturulması gerekliliği yasal düzenlemelere zemin hazırladı (Gönen vd., 2013: 29). 2000'li yıllarda istihbarat temelli ve 'toplum destekli', önleyici polislik stratejileri kapsamında Emniyet Müdürlüğü'nün asayiş suçlarına karşı polisi geliştirme ve güçlendirme projesi yürürlüğe girdi. Proje kapsamında teknolojiyle uyumlu, hızlı hareket eden ve erken müdahale kapasitesi yüksek yeni polis timleri oluşturuldu (Berksoy, 2013: 41). Haziran 2007'de PVSK'de yapılan değişiklikleri, örneğin tüm yurttaşlardan parmak izi almayı mümkün kılan biyopolitik polislik düzenlemelerini, potansiyel risk ve suçluların önceden tespiti ve tehlikenin önlenmesi mantığıyla kavramak gerekir.

2010'lu yıllar AKP iktidarının politik ve toplumsal krizlerle karşılaştığı bir dönemdir. Bunlardan ikisinin kritik olduğunu söyleyebiliriz. Haziran 2013 İstanbul Gezi Parkı'ndan başlayıp tüm ülkeye yayılan protesto hareketleri ve Temmuz 2016 darbe girişimi, iktidarın hegemonik politik gücü ve devlet

otoritesini sarsan iki önemli olaydır. İlki AKP'nin uzun dönemli iktidarı ve muhafazakâr siyasalarına karşı örgütsüz ve kendiliğinden gerçekleşmiş, aslen kentli orta sınıf tepkiselliğinin itici gücü oluşturduğu, ülke çapına yayılmış bir dizi toplumsal protesto eylemi iken; diğeri hegemonik blok içerisindeki devlet içi iktidar mücadelesinin nihai olarak silahlı kalkışmaya varan uzantısı formunda düşünülebilir. Ancak her iki olayın kamusal alanın artan gözetim ve kontrolüne sebebiyet vererek, daha fazla 'güvenleştirilmiş' bir alana dönüştürülmesinde önemli payı olmuştur. 2014 yılında kabul edilen interneti düzenleme kanunu hükümete internet sitelerini kapatabilme, online içerikleri kontrol edebilme, kullanıcıların bilgilerini toplayabilme ve gerektiğinde yasaklayabilme imkânı verdi (Altıparmak ve Akdeniz, 2017). Aynı yıl Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu'nda yapılan değişiklikle istihbarat birimlerine yargı iznine tabi olmaksızın kişisel veri ve belgeleri edinebilme izni verildi. 2015 yılında çıkarılan PVSK ve başka bazı ilgili kanunlarda değişiklik yapan 'İç Güvenlik Paketi' kolluk kuvvetlerine yargı kararı olmaksızın ev ve üst arama, toplantı ve gösteri yasaklama, keyfi ateşli silah kullanma, savcı kararı olmaksızın önleyici gözaltı yapabilme, yargı izni olmaksızın iletişimi dinleyebilme ve telekomünikasyon şirketlerinden kullanıcıları tespit edebilecek veriyi edinebilme imkânı sağladı (Yeşil ve Sozeri, 2017: 545). Anayasa Mahkemesi tarafından 2017 yılında yargı kararı olmaksızın ev ve üst araması gibi bazı hükümleri iptal edilmiş olsa da ilgili düzenleme kişisel veri edinimi ve gözetimi bakımından biyopolitik polisliği son derece güçlendirmiştir. Özellikle 2016 darbe girişimi sonrasında, gözetimin yaygınlaşması ve derinleşmesi sıradan yurttaşların yanı sıra özellikle muhalifler, akademisyenler, gazeteciler ve sosyal medya kullanıcıları için temel hak ve özgürlükleri tehdit edici hale gelmiştir (Gökırıksel ve Türem, 2019). Biyopolitik ve gözetime dayalı bir polislik otoriterleşen yönetim zihniyetinin bir beka aygıtına dönüşmüştür.

Cumhuriyet 100 yılını tamamlarken, polis teşkilatı geniş ölçekli bir güvenlik tertibatının parçası olarak ülkenin politik atmosferi ve toplumsal süreçlerinin yarattığı sonuçlara göre sürekli yeniden-yapılanan bir aygıt olarak beliriyor. Görevleri ve yetkileri sürekli genişleyen, kamusal alana ve toplumsal süreçlere müdahale kapasitesi yüksek, dijital gözetim teknolojileriyle donanmış bir polislik temel ve hak özgürlükler alanının da sınırlarına işaret ediyor.

Ceza Yasası ve Adaleti

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir homojen kitle tahayyülüyle 'Türklüğe' dayalı bir ulus devlet inşa projesi, çok uluslu imparatorluk düşüncesinden radikal bir kopuşu içeriyordu. Ancak millet sistemine dayalı bir imparatorluktan ulus devlet birliğine geçiş kendi çelişkilerini de beraberinde

getirmişti. Cumhuriyet elitlerinin temel çelişkilerinden biri, Batılı ilim ve hukukla Türklüğe dayalı etnik yurttaşlık idealini sentezleme girişiminin yarattığı gerilimdi. Fransız idare hukukunun, Alman ticaret hukukunun, İsviçre medeni hukukunun ve İtalyan ceza hukukunun ülke hukukuna iktibası böyle bir çelişkili modernleşmeci zihniyetin ürünü olarak görülebilir. Böylece cezalandırma rejimi de Batı ekseninde kapitalist moderniteye uyumlu hale getirildi. Suç tiplerinde kabahat ve cürüm ayrımı yapan yeni ceza kanunu ayrıca ölüm cezasının koşullarını da düzenledi. Öldürme, yaralama ve hırsızlık gibi hapis cezası gerektiren ciddi suçların dışında kalan idari para cezası niteliğinde hafif suçların kabahatten sayılacağı hükme bağlandı. Ölüm cezası ise Cumhuriyet dönemi öncesi Meclis tarafından getirilmiş olup casusluk ve ihanet suçu için öngörülmüştü. 1926 tarihli Ceza Kanunu'yla birlikte anayasal düzene ve devlete karşı işlenen suçlar, casusluk ve kasten planlayarak öldürme suçları için ölüm cezası düzenlendi. TBMM hükümetinin faaliyete başladığı dönemden 1980 Askeri Darbesi'nden sonra 1984 yılına kadar, 15'i kadın hükümlü olmak üzere toplam 712 idam cezası infaz edilmiş; ancak 1984 yılından sonra ölüm cezasına mahkûm edilenlerin dosyaları bekletilme yoluna gidilmiş, 1991 yılında çıkarılan bir afla 500 civarında idam dosyası ağır hapis cezasına dönüştürülmüştür (Tezcan, 2012: 11). Avrupa Konseyi'nin hazırladığı protokollerin 2003 ve 2005 yıllarında çıkarılan yasalarla onaylanması neticesinde idam cezası tüm koşullarda kaldırılmış olup Anayasa'nın ilgili maddeleri de 2001 ve 2004 yıllarında yapılan değişikliklerle uyumlandırılmıştır (Tezcan, 2012; ayrıca bkz. Gemalmaz, 2001). Ayrıca 2005 yılında yeniden yazılan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu da aynı dönemde yürürlüğe girmiştir. 1980 Askeri Darbesi sonrasında sıkıyönetim tarafından idam cezasının sistematik bir biçimde politik mahkûmlara uygulandığını, cezası infaz olan mahkûmlar arasında adli mahkûmlardan sonra sol görüşlü olanların ağırlıkta oluşu dikkat çekicidir. Ceza politikasının baskıcı ve otoriter dönemlerde ideolojik rengini belirlemek bakımından idam cezalarının rolü, kanımca, önemlidir. Ancak idam cezasının kaldırılmasının, yaşam hakkı gibi temel bir hakkın savunusu ve yüceltimi adına geride bıraktığımız 100 yıllık süreçte Cumhuriyetin önemli bir kazanımı olduğunu kabul etmemiz gerekir.

Türkiye'de modern ceza adaleti sisteminin doğuşu İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e uzanan suç ve cezalandırma tarzlarının sürekliliğiyle birlikte düşünülmelidir. İmparatorluğun hemen her bölgesinde ve özellikle kentsel alanlarda hırsızlık, soygun ve şiddet suçları ile cinsel suçların görüldüğü bildirilmekle birlikte; özellikle 18. yüzyıldan itibaren başkent İstanbul'da en çok rastlanan suç tipinin hırsızlık olduğuna arşivlerde rastlanmaktadır (Zarinebaf, 2011: 73–124). İslam hukuku esasına göre işleyen Şer'iyeye Mahkemeleri ceza adaletini sağlayan makamlar olarak işlev görüyordu. Öldürme suçu genelde

mahkemelerin alanında değildi. İslam hukukunun temel esaslarından biri olan hırsızın elinin kesilmesi veya zina edenlerin recme uğratılması gibi cezalandırma yöntemleri nadiren uygulanıyordu. Katı İslam hukukunu uygulamak yerine hırsızın çaldığı mal, sahibine teslim ediliyor ve cinayet suçu işlenmişse mağdurun ailesine kan parası ödetiliyordu (Zarinebaf, 2011: 153–154). Parasal ödemeler, işlenen suçun ağırlığı ve kişinin sosyal statüsü ve ekonomik gücüne göre değişmekteydi. Kişinin yaşadığı yerden sürgünü ve zorla çalıştırma da bir diğer yaygın cezalandırma tarzına tekabül ediyordu. Ancak 19. yüzyıldan itibaren Tanzimat’la başlayan modernleşme süreciyle birlikte İslam hukukuna dayalı ilkel cezalandırma anlayış ve tarzları yerini giderek hapis cezasına bırakmaya başladı (Zarinebaf, 2011: 157–174). Bu dönemde hapis cezası ve kapatmaya dayalı ıslah mantığının yaygınlaşmasını kapitalist toplumsal ilişkilerin yerleşikleşmesiyle ilişkilendirebiliriz. Georg Rusche ve Otto Kirchheimer ([1939]2003) bir toplumda hüküm süren somut cezalandırma tarzının, üretimin toplumsal ilişkilerine zarar veren somut suç pratiklerine karşılık geldiğini ileri sürer. Her bir çağın kendine özgü cezalandırma tarzı o dönemin toplumsal ve ekonomik yapısının etkisi altındadır. Ceza adaletinin nasıl gerçekleşeceği üretimin başat toplumsal ilişkileri ve dolayısıyla emek kıtlığı ve bolluğuyla yakından ilişkilidir. Nitekim hapis cezasının yaygınlaştığı 19. yüzyıl aynı zamanda Osmanlı ekonomisinin dışa açılmaya birlikte yabancı sermaye yatırımlarının da başladığı, kapitalist ekonomik ilişkilerin geliştiği, çalışacak ve üretecek bir işgücünün ortaya çıktığı bir zaman dilimi olarak öne çıkmaktadır.

İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Türkiye’de hapsedme rejiminin tarihi genel olarak üç döneme ayrılabilir. 19. yüzyılın sonuna kadar olan dönem ‘zindan’ dönemidir. Bu dönemde özel bir bina, kanun ve düzenleme yoktur. 19. yüzyılın sonundan 1960’lara kadar olan dönem ‘reform’ sürecine tekabül eder. Özel binalar bu dönemde inşa edilir ve mahkûmlar özel koşullarda tutulur (Kavur, 2020: 332–334). Hapishane idaresi için kanunlar çıkarılır. 1930-1950 arası dönemde devlet destekli sanayileşme stratejisi çerçevesinde ulusal üretim ve verimliliği artırmak amacıyla mahkûm emeğine dayalı hapishaneler kurulur; fakat ne istenilen miktarda üretim gerçekleşir ne de mahkûmlar itaatkâr bir emek gücüne dönüşür. Ancak bu tip özel cezaevlerinin toplam cezaevi nüfusunun üçte birini oluşturduğu ileri sürülmektedir (Sipahi, 2016). Mahkûmları çalıştırma mantığına dayalı hapsedme anlayışı zaman içerisinde ağırlığını ve önemini kaybederken, koşul sistemi 1970’lerden günümüze kadar devam etmiştir. 1960’lı yıllar aynı zamanda cezaevi sınıflandırmasının ‘kapalı’, ‘yarı-açık’ ve ‘açık’ olarak tasnif edildiği bir dönemdir. 1960’lı yıllardan 1990’lara siyasi suçlular ceza politikasının birincil gündemi haline gelmiş, üretim ve çalıştırma temelli bir hapishane kaygısı yerini yüksek güvenlikli cezaevi tasarımına bırakmıştır. 1980 Darbesi’nden sonra askeri cezaevlerinde tutulan

siyasi tutuklu ve hükümlüler ağır işkencelere maruz kalmış, askeri disipline karşı komünal bir disiplin stratejisi geliştirerek askeri infaz rejiminin yıkıcılığıyla başa çıkmışlardır. Bu nedenle, 2000 sonrası dönem, cezaevlerinin mimari ve mekânsal tasarımı, içeride sosyalist hareketlerin gelişimini engelleyecek şekilde koğuş sisteminden hücre tipi yüksek güvenlikli sisteme geçişle karakterize olur (Kavur, 2020: 335).

Özgürlükten yoksun bırakma–hapsetme pratiğinin standart cezalandırma tarzı haline gelişi ve yaygınlaşması uluslararası karşılaştırma yapabilmeyi mümkün kılmaktadır. Birkbeck, Londra Üniversitesi bünyesinde faaliyette bulunan Suç ve Adalet Politikaları Araştırma Enstitüsü'nün World Prison Brief veri tabanından derlenmiş raporuna göre, dünya genelinde yaklaşık olarak 10 milyonu aşkın insan cezaevindedir. Bu sayının 2 milyonu ABD, 1,69 milyonu Çin, 811 bini Brezilya, 478 bini Hindistan, 471 bini Rusya Federasyonu, 309 bini Tayland, 291 bini Türkiye, 266 bini Endonezya, 220 bini Meksika, 189 bini İran, 165 bini Filipinler gibi ülkelerde cezaevinde kalan tutuklu ve hükümlülerden oluşmaktadır. Sıralamaya göre Türkiye cezaevi nüfusu büyüklüğü açısından yedinci sıradadır (Fair ve Walmsley, 2021: 2). Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'yı işgali nedeniyle 2022 yılında Avrupa Konseyi'nden çıkarılmasında sonra, Türkiye Avrupa Konseyi ülkeler arasında en çok tutuklu ve hükümlüye sahip birinci ülke konumuna gelmiştir. Avrupa Konseyi'nden edinilen verilere göre, Ocak 2023 itibarıyla Türkiye genelinde 396 ceza infaz ve tutuk evinde kalan toplam tutuklu ve hükümlü sayısı 341 bin 497 kişidir; Eurostat rakamlarına göre 85 milyonluk nüfusa oranlandığı takdirde her 100 bin kişiden 400'ü cezaevindedir, nüfusa oranlı sıralamaya göre Türkiye dünyada 17. sırada yer almaktadır; tutuklu yargılananların oranı %12,3; resmi cezaevi kapasitesi 289 bin 974 olup doluluk oranı %177,8 civarındadır. Türkiye'de cezaevi nüfusu ve doluluk oranları oldukça fazladır, daha da önemlisi cezaevi nüfusunda düzenli bir artış trendi izlenmektedir. Öyle ki 2000 yılında toplam tutuklu ve hükümlü nüfusu 49 bin 512 iken bu sayı 2010 yılında 120 bin 814'e çıkmış, 2020 yılına gelindiğinde ise 266 bin 831'e ulaşmıştır. 2023 verileri dikkate alındığında neredeyse yedi katlık bir artış söz konusudur.⁷

2016 darbe teşebbüsü yargılamaları ve KCK davalarının cezaevi nüfusunun artışına katkıda bulunduğunu düşünebiliriz. Ayrıca politik nedenlerle zaman zaman yapılan zımnî af niteliğinde infaz düzenlemelerinin toplam cezaevi nüfusu üzerinde azaltıcı etkisini de dikkate almalıyız. Ancak suç oranlarındaki genel artış seyri, cezaevi nüfusundaki artışı destekleyici görünüyor. Cumhuriyet 100 yılını tamamlarken, suç oranlarının arttığı bir toplumsal manzaraya karşı ceza adaleti sisteminin daha çok 'içeri atarak' tepki verdiği bir cezai devletin (*punitive state*) doğuşuna tanıklık ettiğimizi düşünmek yanlış olmayacaktır.

Cezaevi nüfusundaki artış kadar bir diğer önemli konu, ceza infaz kurumlarındaki iç rejimin ne ölçüde temel hak ve özgürlüklere saygılı, insan onuruna yaraşır nitelikte olduğuyula ilgilidir. Geride kalan zaman diliminde Türkiye'nin bu anlamda da karnesinin pek iyi olduğunu söylemek mümkün görünmüyor. Özellikle siyasi mahkûmların cezaevinde maruz kaldıkları sistematik baskı ve kötü muamele ile çocuk suçlulara yönelik medyada kamuoyuna yansıyan cinsel saldırı ve taciz olayları⁸ İnsan Hakları Derneği (İHD), Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) gibi sivil toplum kuruluşlarının raporlarında düzenli olarak yayınlanmaktadır. Her ne kadar ceza siyaseti ve reformlara yön verenler önemli ölçüde siyasi mahkûmların eylem ve talepleri olsa da (Kavur, 2020: 329), yine Kavur'un (2020) ifadesiyle ceza siyaseti temel hak ve özgürlüklerin korunması ve insancıl bir ceza infaz rejimi tesis etmek yerine, devletin egemen iktidarının (*the sovereign power of the state*) korunup kollanması amacını gözetmektedir.

Kriminoloji Disiplini Hakkında Birkaç Söz

Türkiye'de kriminoloji alanında çalışan araştırmacılar, genelde bu disiplinin henüz gelişmekte olduğunu iddia etmekte ve kurumsallaşma yönünde akademik çağrılar yapmaktadırlar. Çağrılarında bakıldığında esas meselenin güvenlik tertibatında ve ceza adaleti bürokrasisinde ceza siyasalarına yön verecek teknokratik nitelikte belirli bir uzmanlık konumunun talep edildiğini görüyoruz (Topçuoğlu, 2014, 2015: 186). Böyle bir 'tanınma arayışı' ve devlet kademelerinde uzman–karar veren özne pozisyonunu kurumlaştırma talebi özgür, bağımsız ve eleştirel bir bilim yapabilme manifestosundan ziyade, kanımca, daha çok bir uzman topluluğunun kariyerist güç istencine bağlı bir 'adlandırılma' arzusu gibi görünüyor. Geldiğimiz noktada artık alana ilişkin araştırma ve ilgi eksikliğinden bahsedebilmek söz konusu değil. Kriminoloji adı altında olmasa da farklı disiplinler bağlamında suç ve kolluk alanında akademik düzeyde çok sayıda araştırma ve yayın mevcut (Yaman ve Acar, 2016). Türkiye'de kriminoloji disiplini denilince farklı ekollerin ve düşünce akımlarının çekişmesinden ziyade (ki olması gereken budur); polis akademisi ve hukuk fakülteleri gibi akademik kurumlarca müesses nizamın korunması ve kollanmasına yönelik ideolojik kaygılarla kuşatılmış bir 'bilim' alanıyla karşı karşıyayız. Bu bağlamda kriminolojik araştırmaların kurumsal tekelinin aynı zamanda ideolojik bir ağırlığa sahip olduğu gözden kaçırılmamalıdır. 'Suç araştırmaları' konu başlığının 'istihbarat', 'ulusal güvenlik', 'uluslararası güvenlik', 'iç güvenlik', 'terörizm', 'asimetrik tehdit' ve benzeri konu başlıklarıyla birlikte içeren 'güvenlik çalışmaları' ana başlığı, kriminolojik fenomenlerin nasıl anlaşılması ve yorumlanması gerektiği konusunda ipucu veriyor.⁹ Başka bir ifadeyle, devlet güvenliği eksenli ideolojik

bir bakış açısının hâkimiyeti, suçtan ne anlaşılması ve suçun nasıl araştırılması gerektiği konusunda belirleyici ve yönlendirici bir etkiye sahip oluyor. Bu nedenle kolluk ve ceza adaleti sistemi üzerine yapılan çalışmalarda kapasite güçlendirme, etkin müdahale yöntemleri ve strateji geliştirmeye dönük güvenlik bürokrasisinin etkinlik ve verimliliğini artırmak amacı öne çıkıyor.¹⁰

Halbuki, örneğin, polis kavramı güvenlik çalışmaları alanının kısıtlı bakış açısına indirgenemeyecek kadar zengin bir kavramsal tarihe sahiptir (Foucault, 2009). Adalet ve güvenlikle ilgili boyutu ise sadece son iki yüzyılın ürünüdür (Garland, 2002). Batı toplumsal formasyonlarında polisin kavramsal ve kurumsal tarihini inceleyen eleştirel polis çalışmaları tarafından (*New Police Sciences*) tartışıldığı üzere, kamu düzeninin esasında ‘kimin düzeni?’ olduğu ve polis tarafından korunan düzenin hangi sosyal eşitsizlikleri yönetilebilir hale getirerek açık bir toplumsal çatışma potansiyelini önlediği soruları hayatidir (Neocleous, 2000; ayrıca bkz. Dubber ve Valverde, 2006). 19. yüzyıl polis projesinin, yoksulların sefaletle sürüklenerek sermayenin emek üzerindeki tahakkümü üzerine kurulu düzeni tehdit edecek bir tehlike–risk potansiyeline dönüşmesini önlemek amacıyla, temelinde sosyal politik bir proje olduğunu vurgulayan (Neocleous, 2000: 45–62) eleştirel polis çalışmalarına benzer nitelikte tarihsel ve sosyolojik araştırma, henüz az sayıda da olsa, giderek artmaktadır (Ergut, 2004; Lévy-Aksu, 2017; Kavur, 2020, 2021, 2023; Gönen, 2017; Gönen ve Yonucu, 2011; Mercan ve Denizhan, 2019; Yonucu, 2018a, 2018b). Dolayısıyla Türkiye’de birey, toplum ve devlet ilişkilerini çok daha geniş ölçekli bir güvenlik tertibatının işleyişi ekseninde inceleyen eleştirel araştırma girişimlerinin oldukça sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Kolluk ve ceza adaleti sistemi üyelerinin ideolojik tutumunu, kolluk güçleriyle karşı karşıya gelen çeşitli toplum kesimlerine orantısız güç kullanımı ve temel hak ihlallerini, cezaevlerinde çocuk hükümlülere yönelik kötü muameleyi, cezasızlığa ilişkin meseleleri yahut kriminolojide genel olarak devlet suçları (*state crimes*) olarak adlandırılabilir tematik alanlara yakınsayan konuları resmi akademik kurumsal bünyelerde araştırabilmek güç olmanın ötesinde, artan politik otoriterleşme neticesinde, giderek imkânsız hale gelmektedir.

Cumhuriyetin 100. yılında sınıfsal, etnik ve cinsiyete dayalı toplumsal çatışma matrisinin yarattığı gerilimleri dışarıda tutan ana-akım bir kriminolojik araştırma topluluğu ile karşı karşıyayız. Disiplinin norm ve değerlerini önemli ölçüde belirleyen güvenlik çalışmaları paradigmasının ağırlığını göz önüne aldığımızda, muhafazakâr bir kriminolojik imgelemin ağır bastığını ve akademik araştırma gündemini kuşattığını söylemek zorundayız. Aslolanın, cumhuriyet kamusunun yararı olduğu düşünülürse, akademik kriminolojiye dair disiplin çağrısı ideolojik etkiden arındırılmış, eleştirel ve özgür bir bilim pratiğine çağrı olmalıdır.

Sonuç Yerine

Suç ve ceza meseleleri genelde açık ve seçik, herkesçe bilinen ve paylaşılan nesnelliklere sahipmiş gibi anlaşılır. Bir kimsenin cüzdanı çalındığında, evine hırsız girdiğinde, trafikte tartıştığı kişi tarafından darp edildiğinde, kişisel verileri izinsiz kullanıldığında, gece yalnız yürüdüğü sokakta tacize uğradığında suç ve mağduriyet durumları oldukça açık olacaktır. Ancak söz konusu açık ve seçikliğin her durumda geçerli olmayacağını bilmek durumundayız. Milyonlarca dolarlık rüşvet iddialarında adı geçen siyasilerin, usulsüzlükle ihale alıp rant amacıyla doğayı katleden müteahhitlerin, kimyasal atıklarını göllere denizlere akıtan firmaların bir kamu davasının konusu olmak bir yana; herhangi bir soruşturmaya dahi uğramadığı bir düzlemde neyin suç olarak kavrandığı ve ceza adaletinin nesnesi haline geldiği son derece önemli bir sorudur. Başka bir deyişle, adli istatistiklerde hangi suçların çoğunlukla yer alıp hangilerinin almadığını; cezaevlerini kimlerin doldurduğu kadar kimlerin doldurmadığını da düşünmeliyiz.

Toplumda gücün farklı kişi ve kesimler arasında sınıfsal, etnik ve cinsiyete göre eşitsiz dağıldığını ve sosyal eşitsizliklerin ekonomik, politik, kültürel ve hukuki sonuçları olduğunu dikkate alırsak, suç ve cezalandırmaya yönelik görme biçimimizi değiştirebilmek için öncelikle kendi düşünce tarzımızı sorunsallaştırmamız gerekir. Böyle yaklaştığımızda, incelememizin odağı sanki 'kendinde' bir nesnellikmiş gibi Türkiye'de suç ve ceza olmak yerine; Türkiye'de suç ve cezaya ilişkin algı, idrak ve takdirimizin doğasını yapılandıracak ideolojik süreçler olacaktır. Zihinsel anlamlandırma şemalarımızın ideolojik belirlenimiyle hesaplaşabilir ve deneyimlediğimiz toplumsal ilişkilerin başka türlü olabilme imkânı hakkında düşünebilirsek, etik bir öznelliğin olasılık koşulunu yaratabilir; sunulan verili bilginin açık ettiklerinden yola çıkarak gizlediği hakikatlere de ulaşabiliriz. Böylece nereye baktığımız kadar nereye bakmadığımız, neyi gördüğümüz kadar neyi görmediğimiz de anlam kazanır.

İdeolojik bir araştırma güdümünden çıkıp, etik bilimsel bir pratiğe yol almak, düşünülmeeyeni düşünmek ve söylenilmeyeni söylemek gibi bir eylemi beraberinde getirecektir. Böyle bir edim neticesinde, örneğin, ceza adaleti rejimi küçük çaplı suçları ve faillerini hızla kayda geçirirken; adı yolsuzluk skandallarına karışan siyasileri, keyfi takdirle ateşli silah kullanarak veya devriye sırasında araçla ezerek ölüme sebebiyet veren memurları, gözaltında işkence uygulayan ya da sokakta orantsız güç kullanan devlet görevlilerini adli kayıtlara geçirmekte benzer hızı sergilemediğini fark edebiliriz. Kant'ın ([1784] 2000) *Aydınlanma Nedir?* adlı kısa yazısından esinlenerek ifade edersek, ideolojik olanın etkisinden sıyrılabilmek için aklımızı kullanmaya

cesaret etmemiz, tüm kutsallaştırılmış önyargıların alanına girmemiz ve üzeri örtülmüş tüm hakikatlerin üzerindeki örtüyü kaldırmamız gerekiyor. İkinci bir Cumhuriyet 100 yılı hedefleniyorsa, insanca ve onurlu bir yaşam için, eşit ve özgür yurttaşlar topluluğunun oluşturduğu bir kamu inşa etmek amacıyla bilimsel aklı kullanmaktan başka çaremiz yok.

Sonnotlar

- ¹ Burada çeşitli yayınevlerinin *The Handbook of Criminal Justice, Police, Policing* ve benzeri nitelikte belirli temalar etrafında yayınladığı, hem konuya giriş niteliğinde olup hem de kapsamlı ve yol gösterici nitelikte bilgi ve tartışmalar sunduğu derlemeleri kastediyorum.
- ² <https://t24.com.tr/haber/turkiye-de-suc-oranlari-artiyor,1057612> Son erişim tarihi, 01/10/2022.
- ³ <https://adliscil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22052023101534Haber%20B%C3%BClteni%20-%20CTE%20%2022.05.2023.pdf> Son erişim tarihi, 26/10/2023.
- ⁴ <https://insightcrime.org/news/mafia-venezuela-turkey-cocaine/>. Son erişim tarihi, 15/08/2023.
- ⁵ <https://insightcrime.org/news/turkey-cocaine-hub-between-europe-and-the-middle-east/>. Son erişim tarihi, 15/08/2023.
- ⁶ Burada dikkat edilmesi gereken husus, bir suç fiilinin çeşitli ‘komplö’ ve benzeri girişimlerle ve hatta başka bir suç şebekesinin suç teşkil eden fiilleriyle açığa çıksa da suç olma niteliğini kaybetmeyeceğidir.
- ⁷ <https://www.prisonstudies.org/country/turkey> Son erişim tarihi, 28/10/2023.
- ⁸ <https://www.diken.com.tr/sakran-cocuk-cezaevi-mudurunun-itirafi-cocuklar-tecavuze-ugruyor/> Son erişim tarihi, 29/10/2023 ve ayrıca bkz. <https://t24.com.tr/haber/tecavuz-ve-siddeti-itiraf-eden-sakran-cocuk-cezaevi-muduru-gorevden-alindi,294610> Son erişim tarihi, 29/10/2023.
- ⁹ YÖKAKADEMİK kapsamında akademik araştırma alanı olarak eklenen güvenlik çalışmaları başlığı altında seçilebilecek konu başlıklarının sıralaması için bkz. <https://akademik.yok.gov.tr/AkademikArama/>. Son erişim tarihi, 27/10/2023.
- ¹⁰ Bu tip çalışmalar çoğunlukla Polis Akademisi ile Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi yayınlarında görülecektir.

Kaynakça

Aebi MF ve Linde A (2010). Is There a Crime Drop in Western Europe?. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 16, 251–277.

Aktar A (2000). *Varlık Vergisi ve “Türkleştirme” Politikaları*. İstanbul: İletişim.

Altıparmak K ve Akdeniz Y (2017). 5651 Sayılı Kanunun Değişiklik Tasarısının Getirdiği Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme. http://cyber-rights.org.tr/docs/5651_Tasari_Rapor.pdf Son erişim tarihi, 28/10/2023.

Altıparmak K (2009). İşkenceyi Nasıl Bilirsiniz?: Türkiye’de Orantısız Güç Kullanma Sorunu. *Toplum ve Bilim*, (115), 138–176.

Altıparmak K (2016). *Cezasızlıkla Mücadele El Kitabı*. Ankara: İnsan Hakları Ortak Platformu. <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/files/original/7c6d3da3ad26d676fe7189ce53b3f539.pdf> Son erişim tarihi, 01/05/2020.

Alıyot H (1947). *Türkiye’de Zabıta Tarihi: Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*. Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayınları.

Atak K (2020). Beyond the Western Crime Drop: Violence, Property Offences, and the State in Turkey 1990–2016. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 6, 1–11.

Ayata B ve Yüksek D (2005). A Belated Awakening: National and International Responses to the Internal Displacement of Kurds in Turkey. *New perspectives on Turkey*, 32, 5–42.

Bahar H İ ve Fert İ (2008). The Debate Over Recent Recorded Crime in Turkey. *International Journal of Social Inquiry*, 1(1), 89–104.

Berksoy B (2007). Neoliberalizm ve Toplumsalın Yeniden Kurgulanması: 1980 sonrası Batı’da ve Türkiye’de Polis Teşkilatları ve Geçirdikleri Yapısal Dönüşüm. *Toplum ve Bilim*, 109, 35–65.

Berksoy B (2009). Devlet Stratejilerinin Bir Tezahürü Olarak Polis Alt-Kültürü: 1960 Sonrası Türkiye’de Polis Teşkilatında Hâkim Olan Söylemlere Dair Bir Değerlendirme. *Toplum ve Bilim*, 114, 98–132.

Berksoy B (2013). *Military, Police and Intelligence in Turkey: Recent Transformations and Needs for Reform*. İstanbul: TESEV.

Bingöl S (2007). Tanzimat İlkeleri Işığında Osmanlı’da Adli Tababete Dair Notlar. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26 (42), 37–65.

Bingöl S (2010). *Osmanlı Devleti'nde Adli Olaylarda Kriminalistik Tekniklerin Uygulanması ve Kriminalistik Biliminin Doğuşu*. Ankara: XVI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (20-24 Eylül 2010).

Bingöl S (2011). Osmanlı Devleti'nde Tanzimattan Sonra Kriminal Kimlik Tespit Yöntemlerine Dair Notlar ve Belgeler. *Belleten*, 274, 845–990.

Blumstein A ve Wallman J (2006). The Crime Drop and Beyond. *Annual Review of Law and Social Science*, 2, 125–146.

Boratav K (2005). *Türkiye İktisat Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Bozarslan H (2001). Human Rights and the Kurdish Issue in Turkey: 1984-1999. *Human Rights Review*, 3, (1), 45–54.

Chambliss W (1975). *Toward a Political Economy of Crime*. İçinde: Newburn T (der) (2009) *Key Readings in Criminology*. Cullompton: Willan

Cohen S (1972). *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*. London: MacGibbon and Kee.

Contreras R (2013). *The Stickup Kids: Race, Drugs, Violence, and the American Dream*. California: University of California Press.

Dikici A (2017). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Polisinin Alman ve Avusturya Polis Teşkilatları ile İşbirliği (1923-1938). *Belgi Dergisi*, 2(14): 472–495.

Dönmezer S ([1953] 2020). *Kriminoloji* (9.Baskı). Ankara: Adalet Bakanlığı.

Dubber M ve Valverde M (Der.) (2006). *The New Police Science: The Police Power in Domestic and International Governance*. Stanford, California: Stanford University Press

Erdoğan N (2023). *Kayıp Halk*. İstanbul: İletişim

Erdoğan N (Der.) (2007). *Yoksulluk Halleri*. İstanbul: İletişim

Ergut F (2004). *Modern Devlet ve Polis: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği*. İstanbul: İletişim.

Ergut F (2009). Polis Çalışmaları İçin Kavramsal Bir Çerçeve. İçinde: Lévy N, Özbek N ve Toumarkine A (der), *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 38–63.

Fair H ve Walmsley R (2021). *World Prison Population List (13th edition)*. London: ICPR.

Farrell G vd. (2011). The Crime Drop And The Security Hypothesis. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 48(2), 147–175.

Foucault M (2009). *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977-78*. New York: Palgrave-MacMillan.

Garland D (2001). *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Clarendon.

Garland D (2002). Of Crimes and Criminals: The Development of Criminology in Britain. İçinde: M Maguire, R Morgan ve R Reiner (der), *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 7–50.

Gemalmaz M S (2001). *Türkiye’de Ölüm Cezası (1920-2000) Zihniyet, İnfazlar, Mevzuat, Yargı ve Siyaset, Cilt I*. İstanbul: Beta.

Gökarkısel S ve Türem ZU (2019). The Banality of Exception? Law and Politics in “Post-Coup” Turkey. *South Atlantic Quarterly*, 118(1), 175–187.

Gönen Z (2017). *The Politics of Crime in Turkey: Neoliberalism, Police and the Urban Poor*. London: I B Tauris.

Gönen Z ve Yonucu D (2011). *Neoliberal Discourses on Crime and the Criminalization of Urban Poor Populations in Turkey*. İçinde: Bourke A, Dafnos T ve Kip M (der), *A Lumpen-City: Discourses of Marginality Marginalizing Discourses*. Ottawa: Red Quill Books, 75–105.

Gönen Z vd. (2013). *Polis Yasalarının Ruhu: Mevzuatta Söylemler, Araçlar ve Zihniyet*. İstanbul: TESEV.

Güzel Ş (1993). *Türkiye’de İşçi Hareketi (Yazılar-Belgeler)*. İstanbul: Sosyalist Yayınları.

Hayward K ve Presdee M (Der.) (2010). *Framing Crime: Cultural Criminology and the Image*. London: Routledge.

Jones T ve Newburn T (2006). *Policy Transfer and Criminal Justice*. Milton Keynes: Open University Press.

Kant I ([1784] 2000). Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt. *Toplumbilim Aydınlanma Özel Sayısı*, Çev. N Bozkurt, 11, 17–21.

Karakus O, McGarrell E F ve Basibuyuk O (2010). Fear of Crime among Citizens of Turkey. *Journal of Criminal Justice*, 38(2), 174–184.

Kavur N (2020). Turkish Penal Politics within Biopolitics: Changes and Continuities since the 2000s. *Interdisciplinary Political Studies*, 6(2), 327–356.

Kavur N (2021). The (in) Distinction between Remand İmprisonment and Prison Sentence: Revisiting Pre-Trial Detention within Turkish Youth Justice System. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 65, 1–11.

Kavur N (2023). Managing Turkey's Marginalized Youth: 'Managerialism'in Turkey's Youth Justice and Penal Systems. *Youth Justice*, <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/14732254231184771> Son erişim tarihi, 29/10/2023.

Keyder Ç (1987). İktisadi Gelisme ve Bunalım: 1950-1980. İçinde Schick I C ve Tonak E A (der), *Geçiş Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Belge Yayınları, 312–325.

KONDA (2023). *Haziran'23 Barometresi: Siyasal ve Toplumsal Araştırmalar Dizisi (143)*. <https://konda.com.tr/yayinlar> Son erişim tarihi, 27/10/2023.

Kurban D ve Yeğen M (2012). *Adaletin Kıyısında: 'Zorunlu' Göç Sonrasında Devlet ve Kürtler*. İstanbul: TESEV.

Lea J ve Young J (1984). *What Is To Be Done About Law and Order?* London: Penguin.

Lévy N (2009). Polislikle ilgili bilgilerin dolaşım tarzları: Osmanlı Polisi için Fransız modeli mi? İçinde: Lévy N, Özbek N ve Toumarkine A (der), *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 146–170.

Lévy-Aksu N (2017). *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909*. İstanbul: İletişim.

Makal A (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri:1850-1920*. Ankara: İmge Kitabevi.

Matthews R ve Young J (1992). *Issues in Realist Criminology*. London: Sage.

Mercan B A ve Denizhan E (2020). The Transformation of Policing in Turkey: A Critical Assessment. İçinde: Nagy V ve Kerezsi K (der), *New Perspectives in Post Transitional Policing Studies*. The Hague: Eleven Publisher, 115–141.

Neocleous M (2000). *The Fabrication of the Social Order: A Critical Theory of Police Power*. London: Pluto.

Özbek N (2004). Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Güvenlik, Siyaset ve Devlet, 1876-1909. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16, 59–65.

Özbek N (2008). Policing the countryside: gendarmes of the late 19th-century Ottoman Empire (1876–1908). *International Journal of Middle East Studies*, 40(1), 47–67.

Quinney R (1974). *Critique of the Legal Order*. Boston, MA: Little, Brown.

Quinney R (1980). *Class, State and Crime*. New York: Longman.

Rosenfeld R ve Messner SF (2009). The Crime Drop in Comparative Perspective: The Impact of The Economy and Imprisonment on American and European Burglary Rates. *The British Journal of Sociology*, 60(3), 445–471.

Rosenfeld R (2009). Crime Is the Problem: Homicide, Acquisitive Crime, and Economic Conditions. *Journal of Quantitative Criminology*, 25, 287–306.

Rusche G ve Kirchheimer O ([1939] 2003). *Punishment and Social Structure*. London and New York: Routledge.

Sargin S ve Temurçin K (2010). Crimes and Crime Dispersion in Urban Areas in Turkey. *Bulletin of Geography*, (13), 59-77.

Savran S (2002). The Legacy of The Twentieth Century. İçinde: Balkan N ve Savran S (der), *The Politics of Permanent Crisis: Class, Ideology and State in Turkey*. New York: Nova Science Publishers, 1–20.

Sipahi A (2016). Convict Labor in Turkey, 1936–1953: A Capitalist Corporation in the State?’ *International Labor and Working-Class History*, 90, 244–265.

Şenyapılı T (2004). *‘Baraka’dan Gecekonduya Ankara’da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960*. İstanbul: İletişim.

Taylor I, Walton P ve Young J (1973). *The New Criminology*. London: Routledge and Kegan Paul.

Tepecik F (2020). Kayda Geçen Suçluluk ve Türkiye. *Turkish Studies - Social*, 15(2), 401–413.

Tezcan D (2012). Türkiye’de Ölüm Cezasının Kaldırılmasında Türk Ceza Kanunu Reform Komisyonu’nun Rolü. *Fasikül Hukuk Dergisi*, 36, 11–23.

Topçuoğlu T (2014). Kriminoloji için Disiplin Çağrısı! *Journal of Penal Law and Criminology*, 2(1-2), 241–268.

Topçuoğlu T (2015). Türkiye’de Suçluluğa ve İnfaz Politikalarına İlişkin Veri İhtiyacı. *Journal of Penal Law and Criminology*, 3(1), 167–190.

Tseloni A vd. (2010). The International Crime Drop: Trends and Variations. *European Journal of Criminology*, 7(5), 375–394.

Tursun M ve Hun S (2021). *Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu Madde 16 Kapsamında Yargısız İnfazlar Raporu*. http://www.baransav.com/FileUpload/ds23584/File/rapor_turkce.pdf Son erişim tarihi, 27/10/2023.

Van Dijk J, Tseloni A ve Farrell G (Der.) (2012). *The International Crime Drop: New Directions in Research*. London: Palgrave MacMillan.

Vold G B, Bernard T J ve Snipes J B (1998). *Theoretical Criminology* (4. Baskı). New York and Oxford: Oxford University Press.

Wacquant L (2009). *Punishing the Poor*. Durham and London: Duke University Press.

Yaman Ö M ve Acar B (2016). *Disiplinlerarası Suç ve Suçluluk Çalışmaları (1923 - 2015)*. İstanbul: Bir Yayıncılık.

Yegen M (1999). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*. İstanbul: İletişim.

Yesil B ve Sozeri K E (2017). Online surveillance in Turkey: Legislation, technology and citizen involvement. *Surveillance and Society*, 15(3/4), 543–549.

Yıldız A (2001). *Ne Mutlu Türküm Diyebilene / Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*. İstanbul: İletişim.

Yonucu D (2018a). Urban Vigilantism: A Study of Anti-terror Law, Politics and Policing in İstanbul. *International Journal of Urban and Regional Research*, 42(3), 408–422.

Yonucu D (2018b). The Absent Present Law: An Ethnographic Study of Legal Violence in Turkey. *Social & Legal Studies*, 27(6), 716–733.

Young J (1997). Left Realist Criminology: Radical in Its Analysis, Realist in Its Policy. İçinde M Maguire, R Morgan ve R Reiner (der), *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 473–498.

Young J (2011). *The Criminological Imagination*. Cambridge: Polity Press.

Zarinebaf F (2011). *Crime and Punishment in İstanbul, 1700–1800*. Berkeley, California: University of California Press.